

Türkmen Alfabesinin Evreleri

Phases of The Turkmen Alphabet

Sinan DİNÇ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölümü, Erzurum, Türkiye
Department of Modern Turkish Dialects and
Literatures, Faculty of Letters, Atatürk
University, Erzurum, Türkiye
sinandinc@atauni.edu.tr

Tahir AŞIROV

Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü, Türkmenistan
Bilimler Akademisi, Aşkabat, Türkmenistan.
Institute of History and Archaeology,
Turkmenistan Academy of Sciences,
Ashgabat, Turkmenistan
tahirashirov@gmail.com

Bu makale 14 Kasım 2023 tarihinde Atatürk Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları tarafından düzenlenen "Türk Dünyasında Alfabelerin Güncel Durumu ve Çözüm Önerileri Uluslararası Çalıştayı"nda sözlü olarak sunulan "Türkmen Alfabesinin Güncel Durumunu Anlatan Serüveni" başlıklı bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş hâlidir.

Geliş Tarihi/Received 27.02.2024
Revizyon Talebi / Revision Request 22.03.2024
Son Revizyon / Final Revision 12.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted 13.05.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 15.12.2024

Atf:

Dinç, S., & Aşirov, T. (2024). Türkmen Alfabesinin Evreleri. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 73, 8-17.

Cite this article:

Dinç, S., & Aşirov, T. (2024). Phases Of the Turkmen Alphabet. *Journal of Literature and Humanities*, 73, 8-17.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Dil, insanoğlunun bilgi ve tecrübesini aktarmakta kullandığı seslerle örülü iletişim aracıdır. Verileri doğrudan sesli olarak aktaramadığı durumlarda ise insanoğlunun en önemli buluşlarından biri olan yazı devreye girer. Yazının bu önemli işlevini gören tüm toplumlar gibi Türkmenler de çok eski devirlerden beri yazıyı kullanmaktadır. Türkmenlerin kullandıkları alfabeler hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse "Orhun yazıtları" dönemi dışında temel olarak tarih sırasına göre dört dönemden bahsedilebilir: "Arap alfabesi", "Latin alfabesi", "Kiril alfabesi", "Bağımsızlık dönemi Latin Alfabesi". Görüldüğü üzere şartlara ve zamana göre dilin aktarımında kullanılan bir araç olan alfabe değişebilmektedir. Alfabenin sadece bir araç olduğu, amaç olmadığı unutulmamalıdır. Günümüzde "teknolojinin alfabesi" Latin alfabesidir. Bilgisayar yazılımcısı penceresinden incelendiğinde Türkiye'de kullanılan Latin alfabesinde de sorunlar vardır. Özellikle büyük "İ", küçük "ı", "ğ", "ç", "ş" gibi işaretler sorun teşkil edebilmektedir. Bu yüzden tüm cumhuriyetlerde dilciler ile birlikte bilgisayar teknolojisi uzmanlarının ortaklaşa çalışmasının sonucu ortaya bir alfabe konulmalı ve bu alfabe Türkiye de dâhil tüm Türk cumhuriyetlerinde kullanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen alfabesi, Türkmen Türkçesi, Türk lehçeleri, imlâ

Abstract

Language is a communication tool made of sounds that human beings use to convey their knowledge and experience. In cases where it is not possible to directly transfer data verbally, writing, one of the most important inventions of humankind, comes into play. Like all societies that benefit from this important function of writing, Turkmens have been using writing since ancient times. To give brief information about the alphabets used by the Turkmens, apart from the period of "Orkhon inscriptions", basically four periods can be mentioned in chronological order: "Arabic alphabet", "Latin alphabet", "Cyrillic alphabet", "Latin alphabet of the period of independence". It is clearly seen that the alphabet, which is a tool used in the transfer of language, can change according to conditions and time. It should be remembered that the alphabet is only a tool not an aim. Today, the "alphabet of technology" is the Latin alphabet. When examined from the computer software developer's perspective, there are also problems with the Latin alphabet used in Türkiye. In Particular, letters such as the uppercase "İ", the letters "ı", "ğ", "ç", "ş" may pose a problem. Therefore, an alphabet should be put forward as a result of the joint work of linguists and computer technology experts in all republics, and this alphabet should be used in all republics, including Türkiye.

Keywords: Turkmen Alphabet, Turkmen Turkish, Turkish Dialect, spelling

Giriş

Dil, insanoğlunun bilgi ve tecrübesini aktarmakta kullandığı seslerle örülü iletişim aracıdır. Verileri doğrudan sesli olarak aktaramadığı durumlarda ise insanoğlunun en önemli buluşlarından biri olan yazı devreye girer. Doğrudan iletişim kurma şansının olmadığı durumlarda yazının bilgi ve tecrübenin aktarılmasını sağlayan en verimli araç olduğunu Sümer medeniyeti ispatlamaktadır. Sümer'den önce yazı olmadığı için o dönemle ilgili bilgiler sadece efsanelerden ibaretken yazı ile birlikte tarih de Sümer'de başlamıştır.

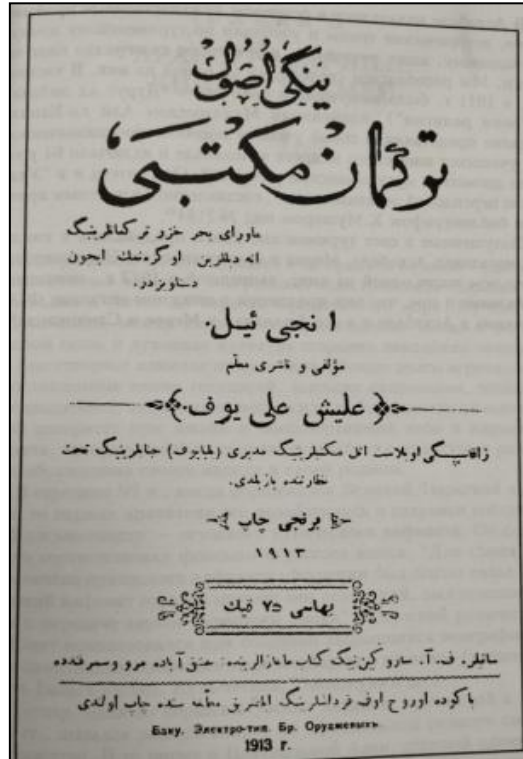
Yazıda kullanılan işaretler çok erken dönemlerden başlayarak stilize resimlerden, hiyerogliflerden gelişerek hece veya ses karşılığı işaretlere kadar ulaşmıştır. Ses karşılığı işaretlere harf, harflerin oluşturduğu sisteme de alfabe denilmektedir. Günümüzde ses veya hece karşılığı birçok alfabe türü bulunmakta olup bugün en yaygın alfabe Latin alfabesidir.

Yazının bu önemli işlevini gören tüm toplumlar gibi Türkmenler de çok eski devirlerden beri yazıyı kullanmaktadır. Türkmenlerin kullandıkları alfabeler hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse "Orhun yazıtları" dönemi dışında temel olarak tarih sırasına göre dört dönemden bahsedilebilir: "Arap alfabesi", "Latin alfabesi", "Kiril alfabesi", "Bağımsızlık dönemi Latin Alfabesi". Bu dönemlere sırasıyla bakacak olursak:

Arap Alfabesi

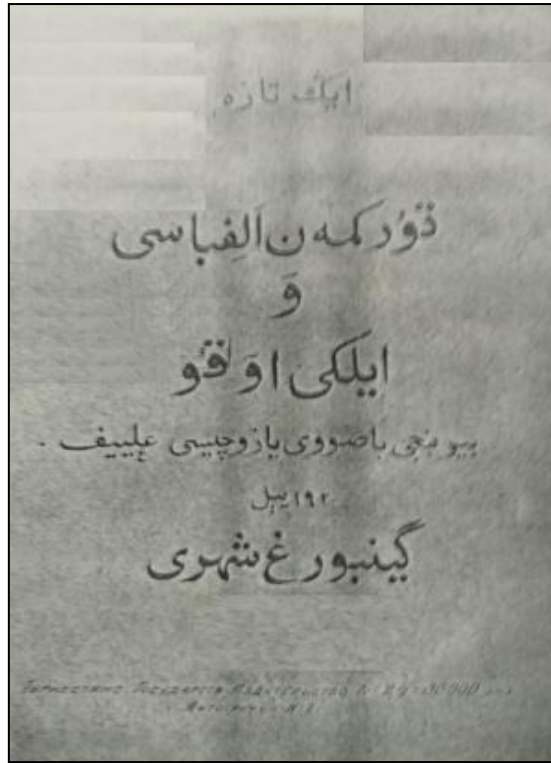
Türkmenler İslâm'a geçişle birlikte Arap alfabesi temelli bir alfabe kullanmaya başlamışlardır. Bu alfabede sadece üç ünlü bulunmaktaydı. Bu Arap alfabesi toplamda 16 ünlü bulunan Türkmenceyi yansıtmakta yetersizdi. 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan bir çaba neticesinde 20. yüzyılın başlarında Tatarlar tarafından ıslah edilmiş yeni alfabe kullanıldı. Bu dönemde Kazan ve Ufa'da basılan yeni usul (usul-i cedid) diye adlandırılan ders kitapları okutuldu. Aynı zamanda mescitlerin bünyesinde bulunan mekteplerde "Revnu'ı-İslam", "Sofu Allayar" gibi eserler hâlâ okutuluyordu.

1906 yılında Türkmenistan'a gelen Mahaçkale doğumlu öğretmen Alişbek Süleymanoğlu Aliyev (1883-1933) 1913 yılında yeni usûl Türkmen okulları için hazırladığı "Yengi Usul Türkmen Mektebi" (Şekil 1) adlı eseri, usûl-i cedîd yazım kurallarına göre hazırladığı eser başta olmak üzere Türkmen dili, edebiyatı ve tarihi ile ilgili eserler kaleme aldı (Aşirov, 2021, ss. 37-44).

Şekil 1. "Yengi Usul Türkmen Mektebi" adlı eserin kapağı

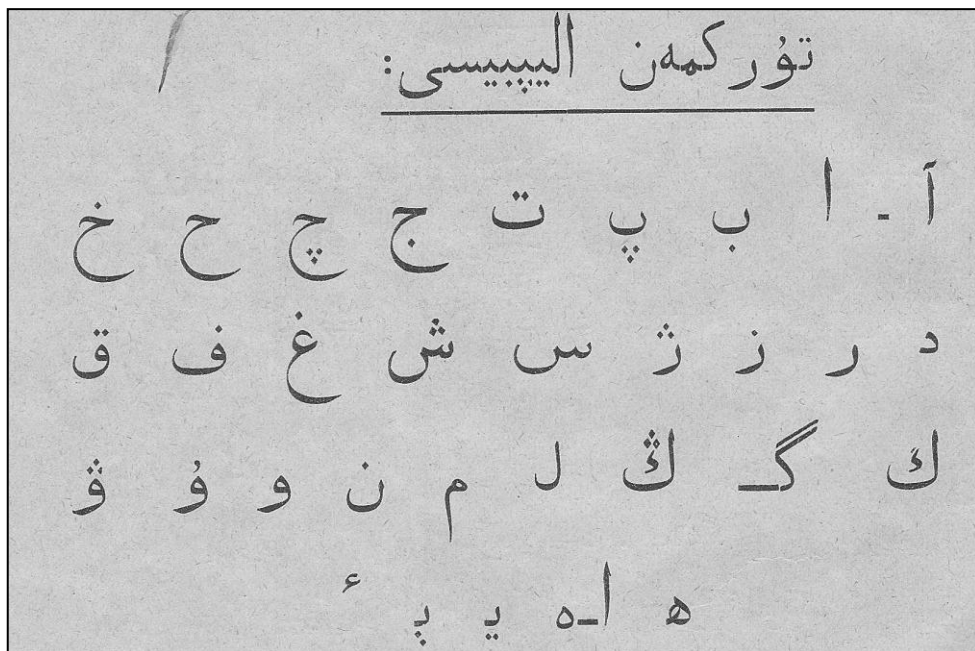
Dönemin Türkmen aydınlarından öğretmen olan Muhammetgüli Atabayoğlu, 1915 yılında "Täze Okuv Düzgini" (Yeni Okul Sistemi) adlı yazısında, Arap harfleri temelinde oluşturulan Türkmen alfabesinin yazımı ile ilgili şöyle demektedir: "Her konuşmada ağızdan bir ses çıkar. O sese göre de yazılır... Ses nasıl iştilirse, ona göre harfleri adlandırmalı ve çocuklara bu şekilde yazma öğretilmelidir" (Aşirov & Muhammedov, s. 2018).

Şekil 2. "Türkmen Elifbası ve İlki okuv" adlı eserin kapağı

Aliyev'in Taşkent'te "Türküstan Dövlätneşiriyatı" tarafından 1920 yılında basılan "İñ Täge Türkmen Elifbası ve İlki Okuv" (Şekil 2) (En yeni Türkmen alfabesi ve ilköğretim)" adlı yeni usul alfabe esas alınarak oluşturulan kitabı neşredildi.

Aliyev bu eserde Arap alfabesine ait tüm harfleri almıştır (Şekil 3). Bu harfler dışında Arap kökenli Fars alfabesinde bulunan "پ/پ", "چ/چ", "گ/گ", "ز/ز" harflerini de eklemiştir. Ayrıca "ژ/ژ" harfini de görmek mümkündür. Bunların dışında Türkmen Türkçesindeki ünlüleri karşılayabilmek için Arap harflerinin (elif "ا", vav "و", ye "ى") üstüne hareke konulmuştur. Bununla birlikte "ّ" (teşdit/kesre/fetha) işaretlerinde kullanıldığı görülmektedir: "مکّه/Mekke", "غلّاء/Galla", "ملاّ/Molla", "رّضا/Rıza", "صمّد/Samed" (Aliyev, 1920, ss. 2-20).

Şekil 3. Arap harfleri temelinde oluşturulan "Türkmen Elifbisi"

Bu alfabede toplamda 40 harf ve üç hareke (üstün, esre, ötre) bulunuyordu. Aslında bu alfabe eski Arap alfabesi ile daha sonradan ıslah edilen Tatar alfabesinin birleşimidir. Bu sayede alfabedeki harflerle Arapça sözcükleri değiştirmeden, Türkmence sözcükleri ise söylenişlerine yakın yazmak mümkün oluyordu. Aslında bu alfabe Çığatay ve Tatar alfabelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan alfabe demek mümkündür.

Fakat daha sonraki okul kitaplarında “se/ث”¹, “zel/ذ” , “sat/ص” , “dat/ض” , “tı/ط” , “zı/ظ” kaldırılmıştır. Ünlülerin sayısı da dörde indirilmiştir. Daha sonra “ayın ع” harfi de kaldırılmıştır. Ünlülerin durumu tartışmalara yol açsa da bu durum Latin alfabesine geçinceye kadar sürmüştür (Geldiyev & Alparov, 1926, s. 47).

Latin Alfabesine Geçiş

Latin alfabesine geçme ile ilgili tartışmalar daha Rusya İmparatorluğu yönetiminde başlamıştır. Özellikle de Azerbaycan bu konuda öncülük ediyordu. O dönem henüz halkın büyük bir çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu. Fakat dinî hassasiyetlerden dolayı Arap alfabesini destekliyorlardı. Bu yüzden alfabe değişikliğine soğuk bakılıyordu. Üstelik “Latin alfabesine mi yoksa Kiril alfabesine mi geçilmeli?” şeklindeki tartışmalar da vardı (Azımov vd., 1960, s. 54).

1926 yılında tüm Sovyetler Birliğinin çeşitli yerlerindeki Türk topluluklarından gelen temsilciler, Türkologlar, âlimler, gazeteciler, yazarlar ve devlet memurlarından oluşan 93 Türk, 38 Türk olmayan haklardan 131 delegenin katıldığı “Birinci Bütün Soyuz Türkoloji Kurultayı” düzenlendi. Bu Kurultayda katılımcılar 26 Şubat Cuma gününden 5 Mart Cuma gününe kadar bir hafta kadar çalışmaları sürdürdüler. Bu sürenin üç günü alfabe meselesine ayrıldı. Tataristan’dan gelen temsilciler, Türkçeye göre uyarlanmış Arap alfabesinin savundular ama diğer Türk topluluklarından gelen temsilcilerin büyük bir çoğunluğu Latin alfabesini savundular. Alfabe üzerine 7 rapor sunuldu. Bu raporlardan altısında Arap alfabesi hakkında olumsuz görüş beyan edildi. Yapılan oylamalarda 101 delege Latin alfabesi lehine, 7 delege ise ıslah edilmiş Arap alfabesi lehine oy verdi. 9 delege çekimser kaldı. Böylece Kurultayda Latin alfabesine geçme kararı alındı (Perviy Vsesoyuzniy Tyurkologičeskiy syezd, 1926, s. 321, 387).

1925 yılında Türkmenistan’da alfabe konusu tartışılmaya başlamıştır. Nitekim 1925 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “Elipbiy Meselesi” adıyla bir makale yayımlanmıştır. 1926 yılından sonra Türkmenistan’da Latin alfabesine geçme konusunda çalışmalar başlatıldı ve bu yönde adımlar atıldı. Türkmenistan Komünist Partisi Merkezî Komitesi sekreteri İbrahimov’un imzası “Türkmen Dilini Tarakçı Etdirmek” başlıklı bir makale “Türkmenistan” gazetesinde yayımlandı. Bu makale Latin alfabesine geçiş sürecine ivme kazandı (İbrahimov, 1926).

“Sovyet Türkmenistan”ı basınında, Arap harflerinin devamını savunanlara karşı Latin alfabesinin gerekliliği üzerine kaleme alınan yazılar yer almıştır. Genellikle bu yazıların altında müellif olarak “Latinçi” ismiyle mahlas yazılmıştır. 1926 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “Nä Sebepli Latin Harpına Geçmeli” (Ne için Latin Alfabesine Geçilmeli) adlı yazı da “Latinçi” imzalıdır (Aşırov & Acar, 2021, ss. 429-438). 1926 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “H” [G. Hüseyinov] imzalı “Latinçi Yoldaşa Cogap” (Latinçi Arkadaşa Cevap) (H, 1926), Sarıyev Aga ile Gurban Kuliyev tarafından “Latinleşdirmek Meselesinde Studentleriñ Pikri (Hovlukmak Gerek)” (Latinleştirme Konusunda Öğrencilerin Düşüncesi “Acele Etmek Gerek”) adlı bir yazı yayımlanmıştır (Sarıyev & Kuliyev, 1926).

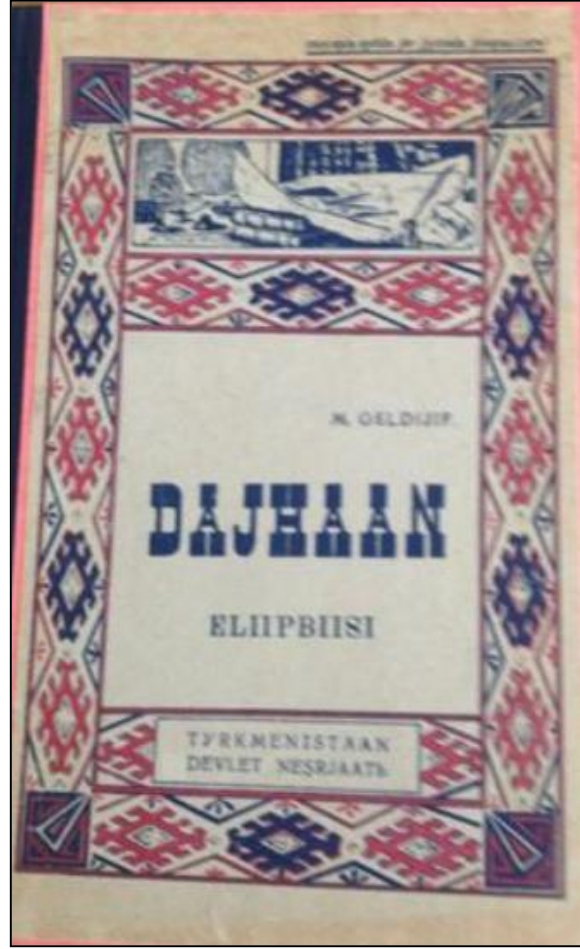
1927 yılından başlayarak bu proje kapsamında “Türkmenistan” gazetesinde Latin alfabesi örnekleri yayımlanmaya başlandı (Azımov vd., 1960, s. 55).

Böriyev ile Geldiyev’in imzalarıyla 1927 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “Latin Esasında Kabul Edilen Türkmen Elipbisi” (Latin Esasında Kabul Edilen Türkmen Alfabesi) başlığıyla yayımlanan yazım kurallarının Türkmen alfabe ve yazım tarihinde ayrı bir yerinin olduğu söylenebilir (Aşırov, 2022, ss. 141-146).

Aşkabat’ta bulunan pedagojik meslek liselerindeki öğrencilere Türkmen Latin alfabesi öğretildi. Bu öğrencilere, kış tatilinde memleketlerine giderek devlet kurumlarında çalışanlara, alfabeyi öğretme görevi verildi. Görev yapmakta olan öğretmenlere ise 1927 yılının yaz aylarında açılan yaz kursunda Latin alfabesi öğretildi. Türkmenistan devlet neşriyatı tarafından yeni alfabe kitapları hazırlanmaya başlandı. Böylece 3 Ocak 1928 yılında tüm Türkmenistan’da Latin alfabesine geçilmesi ile ilgili kanun, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi tarafından kabul edildi. 1928-1929 eğitim öğretim yılında ilk ve ortaokulların alt sınıflarında Latin temelli yeni alfabe ile eğitim verilmeye başlandı (Azımov vd., 1960, s. 55).

Sovyet Türkmenistanı’nda yeni Türkmen Latin alfabesine “Dayhan Elipbisi” (Çiftçi Alfabesi) olarak lanse edildi (Şekil 4). Bu bağlamda Muhammet Geldiyev tarafından Türkmen Latin alfabesi ile ilgili 1928 yılında Aşkabat’ta “Dayhaan Eliipbiisi” (Çiftçi Alfabesi) ismi bir okul kitabı hazırlandı (Aşırov & Orazsahedov, 2020, ss. 74-76). Aynı şekilde Sovyet Türkmenistanı’nda Latinleştirme işini üstlenen yayın organı ise Gızıl Yol (Kızıl Yol) dergisidir (Aşırov & Acar, 2021, ss. 429-438).

¹ Ölçünlü Türkmencede dil-dışara “s” sesi bulunmasına rağmen bu ses genel imlâ gereği bu harfle karşılanmamıştır.

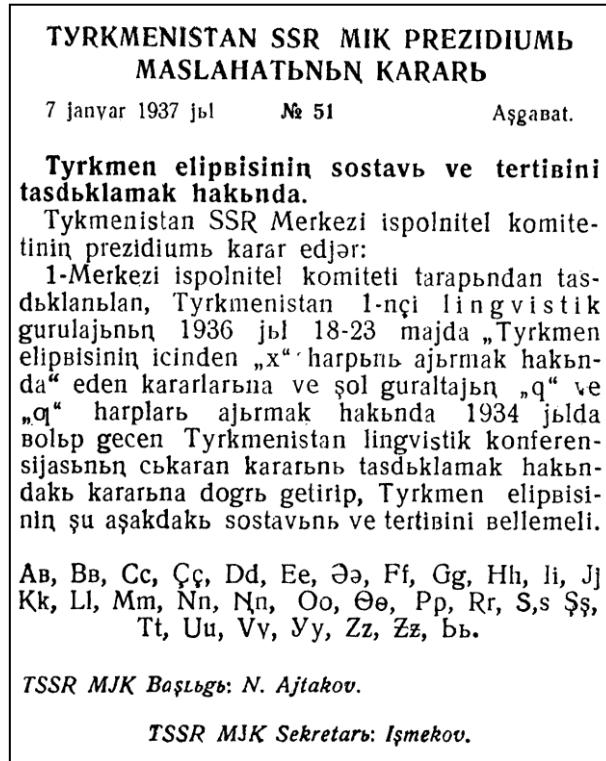

Şekil 4. Geldiyev tarafından hazırlanan “Dayhan Elifbisi” adlı eserin kapağı

Latin temelli Türkmen alfabesi 16’sı ünlü 24’ü ünsüz olmak üzere toplam 40 harften oluşuyordu. Ünlülerin 9 tanesi kısa (a, o, ø, e, ə, y, ç, ь, i), 7 tanesi ise uzun ünlü (aa, oo, øø, yy, çç, ьь, ii) idi. Ünsüzler; b, c, ç, d, f, g, aı, h, x, z, k, l, m, n, ң, p, q, r, s, ş, t, v, j, z şeklindeydi. Dil ardı art damak “g (aı)” ve “k (q)” sesleri için ayrı harfler bulunmaktaydı (Geldiyev & Alparov, ss. 19-20).

1930 yılının mayıs ayında yapılan Birinci İlmî Konferans’ta uzun ünlüler için kullanılan 7 harf atılarak harf sayısı 33’e indirildi. Bu bağlamda Muhammet Geldiyev’in Mayıs 1930’da “Türkmen Dilinde Uzun Çekimli Ses hem Onıñ Roolı (Käri)” (Türkmen Dilinde Uzun Ünlü ve Onun Rolü (Görevi)) adlı yazısı yayımlanmıştır (Geldiyev, 1930).

Türkmenistan Komünist Partisi Merkezî Komitesi’nin yetkisi ile 1934 yılının haziran ayında Aşkabat’taki dilciler, edebiyatçılar ve basın-yayın organları ile toplantı yapıldı. Bu toplantıda orta ve art damak seslerinin her ikisi için de sadece “g, k” harflerinin kullanılmasının yeterli olacağı belirtildi. Bu konu, Türkmen dilcisi Gurban Sopiyev’in (1095-1976) 1934 yılında ““Q”, “Qı” Harfleriniñ Yerine “K”, “G” Harfları” adlı tarihî makalesi ile duyurulmuştur. Onun makalesinin “Elipbi Meselesi” (Alfabe Konusu) alt başlığı şöyle başlamaktadır: “Bizim dilimizde 33 harf olup, bunlardan 9’u ünlü, 24’ü de ünsüzdür. Ancak bu 24 ünsüzün 20’sinin özel ince – kalını olmayıp ince ve kalınlar için de bir tür işaret kullanılmaktadır” (Sopiyev, 1934). Ancak 1934 yılında “Türkmenistan Lingvistik Konferansı” (Türkmenistan Dilbilim Konferansı) adı altında “q”, “aı” harfleri ile ilgili alınan karar, 1937 yılında Aşkabat’ta yayımlanan “Türkmenistan 1-nci Lingvistik Gurultayınıñ Rezolyutsiyası” (Şekil 5) (Türkmenistan I Dilbilim Kurultayı’nın Kararı) isimli eserin içindeki Nedirbay Aytakov imzalı “Türkmenistan SSR MİK Prezidiumnu Maslahatınıñ Kararı” başlığı altında, “o kurultayın “q”, “aı” harfleri ayırmak hakkında 1934 yılında gerçekleşen Türkmenistan Lingvistik Konferansınının çıkarılan kararını onaylamak” şeklinde resmî bir karara bağlanmıştır (Türkmenistan 1-nci Lingvistik Gurultayınıñ Rezolyutsiyaları, 1937, s. 4).

Şekil 5. “Türkmenistan 1-nji Lingvistik Gurultayınıň Rezolyutsiyaları” adlı kitaptan bir sayfa (1937)

1936 yılının mayıs ayında yapılan Birinci Lengüistik Kurultayı’nda “x” harfi de atıldı. Böylece harf sayısı 30’a indi: “A [a], B [b], C [ç], Ç [c], D [d], E [e], Ә [ä], F [f], G [g], H [h], I [i], J [y], K [k], L [l], M [m], N [n], N [ŋ], O [o], Ö [ö], P [p], R [r], S [s], Ş [ş], T [t], U [u], V [v], Y [ü], Z [z], Z [j], Ъ [i]. (Türkmenistan 1-nji Lingvistik Gurultayınıň Rezolyutsiyaları, 1937, s. 4).

Kiril Alfabesine Geçiş

Kabul edilen Latin alfabesi başlatılan seferberlik ile çok kısa sürede öğrenildi ve yayıldı. Fakat Sovyetler Birliğinin resmi dili Rusça idi ve gençler zorunlu olarak Rusça öğrenmeliydi. Rusçanın Kiril alfabesi ile yazılıyor olmasının Rusça öğrenen gençler için zorluk teşkil ettiği iddia ediliyordu. Özellikle Latin ve Kiril alfabesindeki benzer işaretlerin kafa karışıklığı doğurduğu ifade ediliyordu (Azımov vd., 1960, s. 59).

1939 yılının ocak ayında Aşgabat vilayeti öğretmenleri Kiril alfabesi temelinde Türkmen alfabesinin oluşturulmasının zorunluluğuna dair görüşlerini basın yayın organlarında yayımlattılar. Bu teklif diğer bölgelerden de yoğun ilgi gördü (Azımov vd., 1960, s. 60).

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüce Konseyi Riyaseti, Dil ve Edebiyat Bilimsel Araştırmalar Enstitüsüne Kiril alfabesi temelinde bir Türkmen alfabesi hazırlama görevini verdi.

Proje gerçekleştirilirken aşağıdaki prensipler dikkate alındı:

- 1) Rus alfabesi esasında oluşturacak alfabe, Türkmen dilinin tüm ses özelliklerini yansıtabacak şekilde olmalı.
- 2) Türkmen Türkçesini öğrenen öğrenci, Rus alfabesini de öğrenmiş olmalı.
- 3) Bir sesi karşılamak için iki harf kullanmaktan kaçınılmalı (Azımov vd., 1960, s. 60).

Bu sayede, Türkmen gençlerin Rusça okuması kolaylaştırılırken, Türkmen Türkçesini öğrenmek isteyen Ruslar, kolayca okuyup yazabileceklerdi (Azımov vd., 1960, s. 60). Çalışmalar esnasında Rus alfabesinde olmayan “c, ŋ, ä, ö, ü” sesleri için ne yapılması gerektiği uzun uzun tartışıldı. Yeni harfler eklemeyip “ä, ö, ü” ünlüleri için “a, u, ü” harflerinin ardına Rus alfabesindeki ses karşılığı olmayan yumuşatma işareti getirerek (аб, уь, ыь) bu ünlülerin karşılanması, “c, ŋ” ünsüzleri için “dj (дж), ng (нг)” şeklinde çift harf kullanılması teklif edildi. Fakat bu teklifler rağbet görmedi. Böylece, mevcut Rus alfabesine “c, ŋ, ä, ö, ü” harfleri eklenerek yeni alfabe oluşturuldu. Rus alfabesi temelli yeni Türkmen alfabesi 1940 yılının mayıs ayında yapılan TSSR üst Sovyetinin IV. oturumunda oy birliğiyle kabul edildi (Azımov vd., 1960, s. 62).

Bağımsızlık Döneminde Latin Alfabesine Geçiş

Türkmenistan 1991 yılından itibaren bağımsızlığına kavuştu. Bağımsızlığına kavuştuğu ilk günden itibaren tekrar Latin alfabesine geçme düşüncesi canlandı. 1993 yılında 30 harften oluşan yeni Türkmen Latin alfabesi kabul edildi. 1999 yılına

kadar kademeli olarak geçildi.

Konu ile ilgili en detaylı bilgiler sürecin bizzat içinde -hatta başında- görev alan Muratgeldi Söyegov tarafından 2012 yılında yayımlanan “Kiril Alfabeti Yerine Yeni Türkmen Alfabeti Nasıl Getirildi (Kabulünün 20. Yılı Münasebetiyle Kişisel Tecrübelerden) [Как Был Восстановлен Латинизированный Алфавит Туркменского Языка Взамен Кириллицы (Из Личного Опыта В Связи С 20-Летием Его Принятия)]” başlıklı makalesinde ve 2013 yılında yayımlanan “Yeni Türkmen Alfabeti: Geliştirilmesi ve Kabulü (Kişisel Tecrübelerden) [Новый туркменский алфавит: некоторые вопросы его разработки и принятия (из личного опыта)]” başlıklı makalesinde verilmiştir.

Söyegov, bu çalışmalarından ötürü Cumhurbaşkanı'nın emriyle bağımsız Türkmenistan Cumhuriyeti'nin ilk ödülleri olan “Gayrat” madalyası ile ödüllendirilmiştir (Söyegov, 2012, s. 16; Söyegov, 2013, s. 6).

Söyegov'un bu makalesinden özetle konu ile ilgili şunlar söylenebilir:

İlk alfabe taslağı Muratgeldi Söyegov ve müdürü olduğu Dilbilim Enstitüsü'nün bazı akademisyenleri tarafından 19 Ağustos 1992 tarihinde açıklama notları eşliğinde, 1928-1939 yılları arasında kullanılan Latin alfabeti ile de karşılaştırmalı olarak devletin yayın organı olan “Türkmenistan” gazetesinde ortaya atıldı (Söyegov, 2012, s. 11; Söyegov, 2013, s. 1).

Bu taslağın ardından Aman Hanberdiyev, Durdımuhammet Kurbanov gibi bazı isimler de alfabe önerileri sundular, fakat sunulan öneriler neredeyse tamamen İngiliz Latin alfabeti esas alınarak hazırlandığı için Türkmen ses bilgisine uygun değildi. Bu yüzden pek itibar görmediler (Söyegov, 2012, s. 11; Söyegov, 2013, s. 1).

21 Ocak 1993 tarihinde Türkmenistan'ın ilk devlet başkanı Saparmurat Niyazov Türkmenistan Bilimler Akademisi Başkanlık Divanında konunun uzmanları ile bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda konu tüm yönleri ile ele alınmıştır. Niyazov, daha kapsamlı çalışmalar yapılabilmesi için başkanlığını kendi yaptığı başkan yardımcılığına ise Söyegov'u atadığı 28 kişiden oluşan bir devlet komisyonu kurmuştur. Komisyon bünyesinde P. Azimov, S. Kürenov, A. Orazov, S. Gücükov, H. Muhiyev ve B. Hocayev gibi önemli dilciler de yer almıştır (Söyegov, 2012, s. 11; Söyegov, 2013, s. 1).

Bu komisyonun üyeleri 12 Şubat 1993 tarihinde “Türkmenistan” ve “Turkmenskaya İskra” gazetesinde “Yeni Türkmen Alfabeti Projesi hakkında” başlıklı makale ile hem milletvekili hem de bilgisayar uzmanı olan Batır Balışevič Övezov gibi bilişim uzmanlarının taleplerini dikkate alarak 1992 yılında ortaya konan taslaktan büyük ölçüde farklı bir taslak sundular (Söyegov, 2012, s. 12; Söyegov, 2013, s. 1).

Türkmenistan Meclisi, 12 Nisan 1993 tarihinde Aşgabat'ta düzenlenen on ikinci toplantının on sekizinci oturumunda Söyegov'un raporu dinlendikten sonra Hudayberdi Durduyev, Agacan Geldiyevič Babayev ve Batır Balışevič Övezov gibi konu ile yakından ilgili milletvekilleri görüş bildirdiler. Söz gelimi, Durduyev “ş, j” harflerine itiraz ediyor, bu harfler için 1928-1939 yılları arasında kullanılan Latin alfabetinin esas alınması gerektiğini ifade ediyordu. Babayev ise “Yeni alfabe 1 Ocak 1996 tarihinde itibaren geçilmesi planlanmaktadır. Kararname son söz değildir. Eğer halk onaylarsa zamanla belki bazı harfler değişir veya bazı kavramlar farklı sunulabilir.” açıklamasını yapmıştır. (Söyegov, 2012, s. 12, 14, 15; Söyegov, 2013, s. 1, 5, 6)

Bu oturumda Söyegov, kendisine ikinci kez söz verildiğinde şunları ifade etmiştir:

“... ”

1928 yılında bizimle birlikte tüm Türk halkları Latin alfabetine geçtiler. Özellikle Türkiye’de o dönemde aynı alfabe vardı. Türkiye bu alfabeyle kendine göre düzeltmeler yaptı. İki yıl önce Azerbaycan kendi alfabetini bazı düzeltmeler ile yeniden hayata geçirdi.

Şu an dünyanın birçok ülkesinde bilgisayar teknolojisi kullanılmaktadır, bu süreç gittikçe genişleyecektir. Bu yüzden yeni Türkmen alfabetinin geliştirilmesi esnasında iki hususu dikkate aldık: biri dilin taleplerini karşılamak, diğeri bilgisayar teknolojilerinin kullanılabilmesi.”

(Söyegov, 2012, s. 15; Söyegov, 2013, s. 6)

Konu üzerine tartışmalar tamamlandıktan sonra Türkmenistan Cumhurbaşkanı S. A. Niyazov'un yeni alfabe ile ilgili kararnameyi oy birliği ile Türkmenistan Meclisi tarafından kabul edildi. Kararname 13 Şubat 1993 tarihinde tüm devlet gazetelerinde yayımlandı (Söyegov, 2012, s. 15; Söyegov, 2013, s. 6).

Bu kararname “giriş” dışında dört maddeden oluşmaktadır:

(1) Devlet komisyonu tarafından sunulan taslak esnasında yeni Türkmen alfabeti kabul edilecektir.

(2) 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren hayata geçirilecektir.

(3) 1993-1996 yılları arasında Türkmen yazısının yeni alfabeyle geçilmesi için hazırlık programı oluşturulacaktır.

(4) Yeni alfabeyle geçişin organize edilmesi için devlet komitesi teşkil edilecektir (Söyegov, 2012, s. 15; Söyegov, 2013, s. 6).

Türkmenistan Cumhurbaşkanı S. A. Niyazov'un başkanlığında Türkmen dilinin yeni alfabetine geçiş rehberlik etmek üzere 23 Nisan 1993 tarihinde Söyegov'un da dahil olduğu 15 kişiden oluşan Devlet Organizasyon Komitesi kuruldu. Yeni alfabeyle geçilmesi planlanan üç yıl içerisinde gereken tedbirleri içeren devlet programı, Söyegov'un o dönem müdürlüğünü yaptığı Türkmenistan Bilimler Akademisi H. Baylyev Dilbilim Enstitüsünde oluşturuldu. Bu program Cumhurbaşkanı'nın 25 Haziran

1993 tarihli № 1380 kararnamesi ile kabul edildi (Söyegov, 2012, ss. 15-16; Söyegov, 2013, s. 6).

Latin alfabesine tam olarak geçiş 2000 yılında gerçekleşmiştir. 2000’li yılların başında “Г г (ж), Њ њ (ң), Ҳ ҳ (й)” harfleri değiştirilmiştir. Bu harflerden “Ҳ” zaten bilgisayar karakteri olarak Latin değil, Kiril alfabesine ait bir harftir.

Son değişiklikler ile birlikte oluşturulan Türkmen dilinin modern alfabesi şu 30 harften oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1.

Türkmen dilinin modern alfabesi

YENİ TÜRKMEN ALFABESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIĞI	KİRİL ALFABESİ KARŞILIĞI
A a	A a	А а
B b	B b	Б б
Ç ç	Ç ç	Ч ч
D d	D d	Д д
E e	E e	Э э
Ä ä	E: e: (açık ve uzun)	Ә ә
F f	F f	Ф ф
G g	G g	Г г
H h	H h	Х х
I i	İ i	И и
J j	C c	Ж ж
Ž ž	J j	Ж ж
K k	K k	К к
L l	L l	Л л
M m	M m	М м
N n	N n	Н н
Ň Ň	N n	Ң ң
O o	O o	О о
Ö ö	Ö ö	Ө ө
P p	P p	П п
R r	R r	Р р
S s	S s	С с
Ş ş	Ş ş	Ш ш
T t	T t	Т т
U u	U u	У у
Ü ü	Ü ü	Ү ү
W w	V v	В в
Y y	I ı	Ы ы
Ý ý	Y y	Й й
Z z	Z z	З з

Kaynak: (Söyegov, 2012, s. 16; Söyegov, 2013, s. 6)

Muratgeldi Söyegov “Täze Türkmen Elipbiyi: Bir Yılıň Cemleri” (Yeni Türkmen Alfabesi: Bir Yılın Muhasebesi) adlı makalesinde alfabeye geçiş süreci ile ilgili oldukça geniş bilgiler vermiştir, yapılan çalışmaları detaylıca anlatmıştır.

Sonuç

Görüldüğü üzere şartlara ve zamana göre dilin aktarımında kullanılan bir araç olan alfabe değişebilmektedir. Alfabenin sadece bir araç olduğu, amaç olmadığı unutulmamalıdır.

Her geçen gün teknoloji gelişmekte ve özellikle bilişim teknolojileri sürekli mesafe kat etmektedir. Bu gelişimi yakalamak isteniyorsa kullanılan alfabenin bilişim alanına uygun olması gerekir. Çünkü uzaya fırlatılan uydulardan gelişmiş silah sanayisine her yerde bilgisayar yazılımları kullanılmaktadır. Yazılımlarda komutlar ise Latin alfabesi ile yazılmaktadır. Kısacası “teknolojinin alfabesi” Latin alfabesidir.

Günümüzde hem gelişen dünyaya ayak uydurmak hem de Türk Cumhuriyetleri arasında bir alfabe birliğinin kurulması için çaba sarf edilmektedir. Her durumda alfabe birliği gerçekten de çok gerekli bir ihtiyaçtır, fakat bu alfabe birliği oluşturulmaya çalışılırken Türkiye’de kullanılan Latin alfabesinin temel alınması düşüncesi çok doğru değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi “teknolojinin alfabesi” Latin alfabesidir. Bilgisayar yazılımcısı penceresinden incelendiğinde Türkiye’de kullanılan Latin

alfabesinde de sorunlar vardır. Özellikle büyük “İ”, küçük “ı”, “ğ”, “ç”, “ş” gibi işaretler sorun teşkil edebilmektedir. Bu işaretlerden bazıları Türkmen Latin alfabesinde de kullanılmaktadır. Gelecekte Türkmen alfabesi de ihtiyaca göre yeniden gözden geçirilip geçmişte yapıldığı gibi tekrar düzenlenebilir. Yeni Türkmen Latin Alfabesi yapılacak düzenlemelerle hem teknolojiyle hem de diğer Türk lehçeleri ile uyumlu olacak bir hâle getirilebilir.

Yazar Katkıları: Fikir-S.D-T.A; Tasarım- S.D-T.A; Denetleme-S.D-T.A; Kaynaklar-S.D-T.A; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-S.D-T.A; Analiz ve/ veya Yorum-S.D-T.A; Literatür Taraması-S.D-T.A; Yazıyı Yazan-S.D-T.A; Eleştirel İnceleme-S.D-T.A

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept -S.D-T.A; Design-S.D-T.A; Supervision-S.D-T.A; Resources-S.D-T.A; Data Collection and/or Processing-S.D-T.A; Analysis and/or Interpretation-S.D-T.A; Literature Search-S.D-T.A; Writing Manuscript-S.D-T.A; Critical Review-S.D-T.A; Other-S.D-T.A

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aşirov, T., & Acar, S. (2021). Sovyet Türkmenistanı'nın Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde “Gızıl Yol” Dergisi. *Folklor Akademi Dergisi*, 4(3), 429-438.
- Aşirov, T., & Orasahedov, A. (2020). M. Geldiyev, Dayhaan Eliipbiisi, Türkmen Döwlet Neşriyaatı, Aşqabaat – 1928. 115 s.”. *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74-76.
- Perviy Vsesoyuznyy Tyurkologičeskiy syezd (26 Fevralya - 5 Marta 1926). (1926). ASSR.
- Türkmenistan 1-nci Lingvistik Grultayınıñ Rezolyutsiyaları: Döwlet Mämmedov, Prof. A. P. Potseloyevskiy ve M.F. Bogdanova *Yoldaşlarıñ Dokladları*. (1937). Aşqabat: Türkmen döwlet neşir. 1926 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “H”. (1926). *Latinçi Yoldaşa Cogap*. Türkmenistan Gazetesi.
- Sarıyev, A., & Kuliyev, G. (1926). *Latinlaşdırmak Meselesinde Studentleriñ Pikri (Hovlukmak Gerek)*. Türkmenistan Gazetesi.
- İbrahimov. (1926). *Türkmen Dilini Tarakgı Etdirmek*. Türkmenistan Gazetesi.
- Aşirov, T. (2018). *Düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931)'in Türkmen Dili Mücadelesi*. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 2(2), 93-101.
- Aşirov, T. (2019). *Sovyet Türkmenistanı'nda Türkmen Dili Tarihi Üzerine Araştırmalar: K. Böriyev Örneği*. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 2(2), 93-101.
- Aşirov, T. (2020). Belyayev, İ. A. (1915). *Grammatika Turkmenskogo Yazıka*. Ashabad: Tipografiya İ.İ.Aleksandrova. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6(1), 114-121.
- Aşirov, T. (2020). Türkmen Basın ve Düşünce Tarihinde Türkmen İli Dergisi (1922-1924). Fenomen Yayıncılık.
- Aşirov, T. (2021). Şimkeviç, P. (1899). *Praktičeskoye Rukovodstvo Dlya Oznamleniya S Nareçiyem Turkmen Zakaspiyskoy Oblasti*. Aşqabat: Tipografiya K. M. Fedorova. 168 S. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 133-139.
- Aşirov, T. (2021). Türkmenistan'da Usûl-i Cedid Okullarının İnşasında Alişbek Aliyev'in Yeri ve Önemi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 37-44.
- Aşirov, T. (2022). Latyn Esasynda Kabul Edilen Türkmen Elipbisi (Latin Esasında Kabul edilen Türkmen Alfabesi) Yazım Kuralları 1927. *Türkmen Bilgesi Yusuf Azmun'a Armağan*. (E. Uçar, Y.E. Tansü, edt.). (ss. 141-146). İksad Yayınevi.
- Aşirov, T. (2022). Rusya İmparatorluğu Döneminde Türkmen Dilinin Öğretimi Bağlamında S. Agabekov'un “Uçebnik Tyurkmenskogo Nareçiya” Adlı Eseri. *Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1, 25-48.
- Aşirov, T., & Muhammedov, G. (2018). Türkmenlerde Ceditçilik ve M. Atabayoğlu, Doğumunun 200. Yılında Şehabettin Mercâni: İslâm Tefekküründe Tecdit ve İhyâ. *Uluslararası Sempozyum*. 17-18 Aralık 2018. İstanbul.
- Azimov, P., Amansariyev, C., Sariyev, G., Sopiye, G., Hıdırov, M. N., & İbrayimov, A. (1960). *Häzirki Zaman Türkmen Dili*. Aşqabat.
- Bektöre, Ş. (1930). *İmla Meseleleri*. Türkmenistan Gazetesi.
- Böriyev, K. (1930). *Türkmenistan İlmı Kanpıransiyasına Degişli*. Türkmenistan Gazetesi.
- Böriyev, K. (1930). *Türkmenistanıñ Birinci İlmı Kanpıransiyası*. Türkmenistan Gazetesi.
- Geldiyev, M., & Alparov, G. (1929). *Türkmen Dilinin Grammatikası: Sarf, Nahuv (Latin Alfabesinde)*. Aşqabat.
- Geldiyev, M. (1930). *Türkmen Dilinde Uzun Çekimli Ses hem Onıñ Roolı (Käri)*. Türkmenistan Gazetesi.
- Kurbanov, A.A., & Kuzmin, O. D. (1962). A. P. Potseluyevskiy i H. M. Bayliyev. Aşqabat: Turkmenskoye Gosudarstvennoye Uçebno-Pedagogičeskoye İzdatelstvo.
- Muhyev, H., & Kürenov, S. (1988). *Türkmen Dilçileri*. Magarif.

- Potseluyevskiy, A. (2021). Türkmen Dilinin Gelişimi. (T. Aşirov, çev.). *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 176-179.
- Söyegov, M. (1995). Täze Türkmen Elipbiyi: Bir Yılıň Cemleri. *Dil Dergisi*, 27, 93-95.
- Söyegov, M. (2012). Kak Bil Vosstanovlen Latinizirovannıy Alfavit Turkmenskogo Yazıka Vzamen Kirillitsı (İz liçnogo opıta v svyazi s 20-Letiym yego prinyatiya). *Türkoloji Dergisi*, 62, 11-17.
- Söyegov, M. (2013). Novıy Turkmenskiy Alfavit: Nekotorıye Voprosı Yego Razrabotki i Prinyatiya (iz liçnogo opıta). Akademik bakış dergisi. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 35, 1-7.
- Sopıyev, G. (1934). ““Q”, “Q” Harplarınıň Yerine “K”, “G” Harpları”. Türkmenistan Gazetesi.
- Türkmen Edebî Dilinin Yazımı Üzerine TSSC II. Dilbilim Kurultayı’nın Kararları. (Tahir Aşirov, Sinan Dinç, Akt.). *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 297-307.
- Türkmenistan 1-nci Lingvistik Grultayınıň Rezolyutsiyaları: Dövlet Mämmedov, Prof. A. P. Potseloyevskiy ve M.F. Bogdanova Yoldaşlarıň Dokladları.* (1937). Türkmen dövletneşir.
- User, H.Ş. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.